

Beate Elvebakk og Vidar Enebakk

Kunnskapsløst kunnskapsløft

Om forsøkene på å telle seg til kvalitet

Universiteter og høyskoler er blitt underlagt et nytt tellekantregime. Utgangspunktet er det nye finansieringssystemet til Utdannings- og forskningsdepartementet. Det uttalte målet er høyere kvalitet. Samtidig er kunnskapsgrunnlaget for reformene av dårlig kvalitet. Ingenting indikerer at insentivene vil få de intenderte følgene. I verste fall vil systemet virke mot sin hensikt.

I 2003 ble det innført et nytt finansieringssystem for høyere utdanning med utgangspunkt i studiepoengproduksjon. Nå er det forskningen som skal telles og måles. Allerede i juni 2002 oppnevnte derfor Universitetet i Oslo et publiseringsutvalg, og rapporten til Gundersen-utvalget forelå i 2003 med tittelen *Forskning med tellekanter*. Den nye modellen basert på indikatoren «vitenskapelig publisering» skulle stimulere til publisering av høy kvalitet. Gullstandarden var artikkel i internasjonalt, vitenskapelig tidsskrift med *referee* (kategori A11), slik det også framgikk av rapportens trønderske motto: «Æ e i A æ å!».¹

På nasjonalt nivå ble spørsmålet løftet fram av Utdannings- og forskningsdeparte-

mentet (UFD) i *St.prp. 1 (2003–2004)*. Siden har forskningsutvalget i Universitets- og høyskolerådet (UHR) jobbet med saken, mens Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU-STEP) har bidratt med ekspertisen. Resultatet er innstillingen *Vekt på forskning*, som forelå i desember i fjor, og tellekantsystemet vil bli innført i 2006.

Tidligere i år fikk vi dessverre en ny lov for universiteter og høyskoler. Med den forrige loven fra 1995 ble universitetene underlagt samme lov som de statlige høyskolene. Den nye loven sidestiller også statlige og private institusjoner. Dermed har vi nå ett lovverk som gjelder for både «statlige og private høyskoler og universiteter», samtidig som alle de

tre oppgavene til denne sektoren – utdanning, forskning, formidling – blir underlagt én og samme resultatbaserte finansieringsmodell.

Denne systematiske omleggingen de siste ti årene bør være rammen for debatten omkring de tilsynelatende trivielle tellekanterne.

Forskningens divisjoner

Vekt på forskning legger til grunn en ny definisjon av vitenskapelige publikasjoner. En «vitenskapelig publikasjon» må nå:

1. Presentere ny innsikt.
2. Være i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelige i ny forskning.
3. Være i et språk og ha en distribusjon som gjør den tilgjengelige for de fleste forskere som kan ha interesse av den.
4. Være i en publiseringskanal (tidsskrift, serie, bokutgiver, nettsted) med rutiner for fagfelleevaluering.

(Vekt på forskning, s. 25)

Alle publikasjoner som tilfredsstill disse kriteriene, skal belønnes økonomisk. Erfaringer fra andre land har imidlertid vist at dersom alle publikasjoner teller likt, vil forskerne publisere mer, men i lokale og mindre betydningsfulle tidsskrifter. For å påvirke utviklingen i positiv retning, har utvalget derfor innført et skille mellom to ulike kvalitetsnivåer. Det første nivået omfatter den normale publiseringsaktiviteten, mens nivå 2 består av mer fremragende publikasjoner i tidsskrifter og på forlag som oppfattes som ledende i brede fagsammenhenger. Incentivene skal derfor både stimulere til større aktivitet (nivå 1) og til økt kvalitet (nivå 2). Paradokset er at av de fire punktene i definisjonen, er det bare det første som sier noe om *kvaliteten* på innholdet i publikasjonen. Dette får like fullt ingen konsekvens i praksis, siden det utelukkende er form og kanal som er avgjørende.

Innstillingen skiller mellom forskjellige typer publiseringskanaler. Kriteriet for at et tidsskrift eller et bokforlag blir godkjent som en «vitenskapelig publiseringskanal», er at de har rutiner for *peer review* eller fagfelleevaluering (jf. punkt 4). UHR har derfor laget lister over godkjente kanaler på henholdsvis nivå 1 og nivå 2, og publikasjoner i anerkjente kanaler blir automatisk tilkjent vitenskapelig status – uavhengig av hvor ny eller gammel innsikt de presenterer (jf. punkt 1). Samtidig ligger det indirekte i innstillingen et tredje nivå (nivå 0) som omfatter alle publiseringskanaler som *ikke* er godkjent. Publikasjoner i for eksempel *Samtiden*, *Syn & Segn* eller *Vinduet* vil derfor ikke gi uttelling – uavhengig av kvaliteten på enkeltbidragene.

Videre opererer innstillingen med forskjellige publiseringsformer, og bare tre former er godkjent som «vitenskapelige»: Artikkel i tidsskrift, artikkel i antologi, samt bok eller monografi. Andre akademiske generer – som forord, diskusjonsinnlegg og anmeldelser – gir ikke uttelling. Dette til tross for at mange etablerte tidsskrifter har egne seksjoner for diskusjon og debatt. Bidrag blir altså ikke bedømt individuelt, men på bakgrunn av hvor og i hvilken form de er publisert.

Publikasjoner blir belønnet forskjellig avhengig av form og nivå. En tidsskriftartikkel på nivå 1 vil automatisk generere ett publikasjonspoeng, mens en vitenskapelig bokutgivelse genererer fem poeng og et antologibidrag 0,7 poeng. På nivå 2 vil en artikkel belønnes med fem poeng, mens en bokutgivelse gir åtte poeng og et antologibidrag bare ett poeng.

Forslag til vektning av publikasjonsformer på de to nivåene for publiseringskanaler

Publikasjonsform	Nivå 1	Nivå 2
Monografi	5	8
Artikkel i periodika og serier	1	5
Artikkel i antologi	0,7	1

(Vekt på forskning, s. 53.)

Kort sagt innebærer det nye systemet at publi-

kasjoner blir plassert i tre ulike divisjoner: vitenskapelig (nivå 1), super-vitenskapelig (nivå 2) og ikke-vitenskapelig (nivå 0). Forskjellen i uttelling mellom disse divisjonene er betydelig, selv om grensene mellom dem i praksis er satt på en ytterst vilkårlig måte. Grensedragningen mellom nivåene er basert på henholdsvis fagfellevurdering og nominering av tidsskrifter til nivå 2. La oss derfor se nærmere på begge praksisene.

Ulik praksis for fagfellevurdering

Skillet mellom nivå 0 og nivå 1 er basert på at publiseringskanalene praktiserer *peer review*. Fagfellevurdering beskriver imidlertid ikke en klart definert praksis. I mange tilfeller innebærer det at tidsskriftene benytter seg av to eller tre forskjellige fagfeller, og at redaktøren tar sin endelige beslutning om publisering på bakgrunn av deres kommentarer. Imidlertid bruker andre tidsskrifter bare én fagfelle, og i de aller fleste tidsskrifter vil redaktøren i enkelte tilfeller akseptere eller avvise artikler uten å sende dem til ekstern vurdering.

Redaktører er heller ikke *bundet* av fagfellenes vurderinger, og kan akseptere eller avvise artikler uavhengig av anbefalinger. Det finnes heller ingen kriterier for hvilken kompetanse fagfellene må inneha, og i og med at disse vanligvis er anonyme, er det vanskelig å vurdere kvaliteten på tilbakemeldingene. Hva det vil si at en artikkel har passert fagfellevurdering, er dermed temmelig uklart. Det kan være alt fra at tre ledende forskere på feltet uavhengig av hverandre har gjennomgått og kommentert artikkelen, til at en kollega eller veileder har godkjent artikkelen før den blir sendt til trykking.

Fagfeller gir dessuten ofte ulike anbefalinger, og studier har vist at vurderingene sammenfaller bare marginalt oftere enn om de hadde slått kron og mynt. Ofte har de også personlige relasjoner enten til innholdet i artikkelen eller til artikkelforfatteren, og fag-

feller har en sterk tendens til å favorisere artikler som deler deres egne synspunkter eller teoretiske perspektiver.

Rundt halvparten av fagfeller oppgir i spørreundersøkelser at kjennskap til forfatteren virker positivt inn på vurderingen av en artikkel. Redaktørens egne nettverk har også betydning for hvilke artikler som blir publiserte i deres respektive tidsskrifter. Studier viser at det eksisterer personlige bånd mellom redaktør og forfatter for rundt 25 prosent av alle publiserte artikler.²

Få har blind vurdering

Bare et mindretall av tidsskrifter praktiserer det som kalles «blind» fagfellevurdering, det vil si at forfatterens navn er skjult under vurderingen. I en berømt studie sendte Peters og Ceci artikler som nylig hadde vært publisert i prestisjetunge tidsskrifter, til andre tidsskrifter innen samme disiplin. Imidlertid var både forfatternavn og institusjon endret. De fant at artiklene i overveiende grad ble avvist – og bare sjelden gjenkjent. På grunnlag av dette konkluderte de med at navn og institusjon hadde stor betydning for vurdering av artikler.³ Dessuten er det uklart om fagfellevurdering er nøytralt i forhold til kjønn. Tidsskriftet *Proceedings of the Modern Language Association* begynte med blind fagfellevurdering allerede i 1974 etter at man hadde avdekket at mannlige fagfeller avviste en langt større andel av artikler skrevet av kvinner enn det kvinnelige fagfeller gjorde.⁴

I *Vekt på forskning* blir fagfellevurdering brukt som kriterium for å skille vitenskapelige publiseringskanaler fra uvitenskapelige. Prinsippet blir imidlertid ikke opprettholdt i praksis, siden fagfellevurdering av denne typen er mest utbredt innen medisin og naturfag. Mange humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter har andre rutiner og praksiser. Her er det vanskeligere å trekke grensene, ikke minst fordi slike tidsskrifter i høyere grad legger vekt på tverrfaglighet og

samfunnsdebatt. Skillet blir derfor mer vilkårlig, for eksempel basert på om tidsskriftene mottar støtte fra Norsk kulturråd eller Norges forskningsråd: Derfor er *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* inne, mens *Vinduet* faller utenfor. Det blir like fullt et spørsmål

fra de generelle kriteriene for deres gruppe. Variasjonene består for eksempel i hva som regnes som akseptabelt språk, hvilken distribusjon som kreves (nasjonal, nordisk, internasjonalt), og hvorvidt bøker kan plasseres på nivå 2. Til sammen skal publikasjoner på

Det nye tellekantregimet er ikke modellert etter naturfag (science), snarere etter publiseringspraksisen innenfor biomedisinske fag.

om skjønn fordi det åpenbart er nødvendig å inkludere etablerte tidsskrifter som *Kirke og Kultur* og *Nytt Norsk Tidsskrift*, som ikke har rutiner for fagfelleevaluering.⁵

Det er derfor helt på sin plass når *Samtidens* redaktør trekker i tvil grunnlaget for at tidsskriftet blir utdefinert.⁶ Det er ikke bare skribentene i *Samtiden* dette går utover, men samtidig statusen til mer humanistiske og samfunnsvitenskapelige former for forskningsformidling og fagfelleevaluering.

Ingingting her er ment som argumenter mot fagfelleevaluering, som både er en nyttig og nødvendig praksis. Problemet oppstår når man ukritisk bruker «vitenskapelig publisering» som objektive, kvantitative indikasjon for vitenskapelig kvalitet og originalitet.

Nominering til nivå 2

Publikasjonsmønstre varierer mellom forskjellige fag, og i *Vekt på forskning* blir det drøftet hvordan «bokfag» og «tidsskriftsfag» har ulike tradisjoner og kriterier. Skillet følger imidlertid ingen klare fag- og fakultetsgrenser. Alle disipliner og spesialiseringer blir derfor delt inn i tre nye grupper (A, B, C), avhengig av deres karakteristiske publiseringsmønstre. Forskjellige fag skal igjen nominere publikasjonskanaler til nivå 2 ut

nivå 2 utgjøre omtrent en femdel av de norske publikasjonene innen faget.

Listen for nivå 2 er laget med utgangspunkt i publiseringsdatabasen *ISI Web of Science*. ISI-basen omfatter rundt 9000 internasjonale tidsskrifter, men har en klar overvekt av medisin, naturvitenskap og teknologi (6400 titler) i forhold til samfunnsfag (1800) og humaniora (1100). Denne skjevheten blir også løftet fram i *Vekt på forskning*, og utvalget forsøker å kompensere for den ved at fagmiljøene i gruppe B og C kan nominere andre tidsskrifter til nivå 2.

Den endelige listen med godkjente publiseringskanaler skal slik fremkomme gjennom «konsensusprosesser» i fagmiljøene – et uttrykk som tilsynelatende må være konstruert av personer med bare begrenset erfaring fra fagmiljøer. Dermed blir et – riktignok svært ufullstendig – objektive tallmateriale fra ISI-basen erstattet av og supplert med et «konsensuskonstruert» utvalg.

Det er grunn til å tro at de fleste fagmiljøene gjør det eneste rasjonelle, nemlig å nominere tidsskrifter hvor de allerede publiserer, eller tror de har mulighet til å publisere. Det er ingen garanti for at disse tidsskriftene er av høyere kvalitet enn dem de eventuelt erstatter på nivå 2 eller andre som er på nivå 1 i utgangspunktet. Det gjøres for eksempel ingen forsøk på å skille mellom tidsskriftene når det gjelder aksep-

trate. I og med at fagmiljøene anmodes om å nominere et «mindre utvalg ledende og krevende publiseringskanaler», er det sannsynligvis umulig å nominere alle tidsskriftene som har sammenlignbar internasjonal anseelse.

Et annet problem er at Norge er et lite land, med små og begrensede fagmiljøer. Når disse skal definere hvilke tidsskrifter som er sentrale innenfor eget felt, vil det nødvendigvis oppstå skjevheter. Innenfor mange disipliner fins det konkurrerende retninger, hvor én av disse ofte er dominerende innenfor enkelte institusjoner. Spørsmålet om *hvem* som avgjør hvilke tidsskrifter som holder høyt nivå, blir dermed desto mer kritisk.

Vanskelig for små miljøer

Innenfor de fleste fag fins det også underdisipliner eller mer tverrfaglige tilnærminger, hvor bestemte tidsskrifter utpeker seg som naturlige publiseringskanaler. For fagmiljøet som *helbet* er det imidlertid ikke naturlig å nominere disse til nivå 2. Man risikerer derfor at små fagmiljøer, som også gjennom publiseringer markerer seg som internasjonalt solide, lokalt vil fremstå som kvalitativt svake. Fagmiljøer som ikke har mulighet til å publisere på nivå 2, vil i neste omgang fremstå som mindre lønnsomme, noe som kan få betydning for satsninger og omfordeling lokalt. Miljøer som allerede dominerer, vil samtidig styrke sin posisjon.

For det andre vil nivå 2 innen mange fag ta utgangspunkt i norske publiseringsdata, og dermed kan fagmiljøene definere sine øverste tjue prosent som gode, uansett. Ettersom systemet baserer seg på det allerede eksisterende publiseringsmønsteret, vil fagene derfor ha en tendens til å komme likt ut. Spørsmålet er om disse tallene i det hele tatt kan si noe om kvaliteten på norsk forsknings- og publiseringsaktivitet.

Som eksempel på hva slags type erstatninger man kan få på nivå 2, kan vi nevne at innspill fra fagmiljøene innen arkeologi har

medført at *Norwegian Archeological Review* og det skandinaviske *Acta Archaeologica* blir løftet opp på nivå 2, mens *Archaeometry* og *Cambridge Archaeological Journal* senkes ned til nivå 1. Tilsvarende innenfor sosiologi hvor *British Journal of Sociology* blir erstattet av det skandinaviske *Acta Sociologica*. Vi mener ikke at disse tidsskriftene holder lav kvalitet, men eksemplene viser at fagmiljøenes forslag vil være preget av egne publiseringsmønstre og -muligheter, snarere enn av «internasjonal standard» og «vitenskapelig kvalitet».

Naturfagenes dominans?

Mye av kritikken har handlet om at det nye tellekantsystemet favoriserer naturfag og medisin, og videre at det er uegnet til å vurdere aktivitet og kvalitet innen mykere fag. Modellene er basert på en snever oppfatning av vitenskap i betydningen *science*, oppsummerte historikeren Jan Eivind Myhre i debatten om *Forskning med tellekanter*.⁷ Diskusjonen har derfor dreid seg om å finne velegnete indikatorer for forskningsaktiviteten innen humaniora og samfunnsfag. Selve utgangspunktet – med ISI-basen som gullstandard for naturfag og medisin – blir dermed ikke problematisert, bare korrigert og supplert. Problemet er ikke bare at «vitenskapelig publisering» som indikator på kvalitet i forskningen ikke er velegnet for humaniora og samfunnsfag. Det fungerer heller ikke optimalt for naturfag og medisin.

Naturfag og medisin er ikke noen enhetlig gruppe, og forskjellige disipliner har forskjellig publiseringsintensitet. Denne skjevheten ble beskrevet av Gundersen-utvalget som modellens største svakhet: «Dersom en gjennomsnittlig matematiker i verden produserer 0,3 artikler i året og en gjennomsnittlig biolog 1,5, reflekterer ikke dette dovenskap blant matematikere, men snarere at det ligger mer innsats bak hver publisering i matematikk».⁸

Utvalget diskuterte derfor å innføre en

såkalt feltfaktor, men slo det fra seg av praktiske grunner. *Vekt på forskning* drøfter betydningen av en feltfaktor, men også her blir det forkastet fordi det er umulig å kvantifisere slike systematiske skjevheter.⁹ Følgelig er problemet, «modellens største svakhet», videreført av praktiske grunner *mot* bedre vitende.

Biomedisinske fag er modell

Det nye tellekantregimet er da heller ikke modellert etter naturfag (*science*), snarere etter publiseringspraksisen innenfor biomedisinske fag: Faktisk har én firedel av de registrerte norske artiklene i ISI-basen adresse ved sykehus. Og en rask gjennomgåelse av de sentrale dokumentene viser hvordan denne modellimporten skjer: UHRs *Vekt på forskning* bygger på UiOs *Forskning med tellekanter*, som igjen forholder seg til UFD-utredningen *Bibliografiske datakilder til dokumentasjon av vitenskapelig publisering* – skrevet av Gunnar Sivertsen, ekspert på bibliometriske metoder ved NIFU.¹⁰ Alle disse rapportene bygger imidlertid på en *annen* rapport som NIFU og Sivertsen utførte i 2001 og 2002 – på oppdrag fra Helsedepartementet – knyttet til måling av forskningsaktiviteten ved de nye helseforetakene.¹¹ Sivertsen har siden fungert som rådgiver både for Gundersen-utvalget og for UHRs forskningsutvalg. I *Forskning med tellekanter* heter det for eksempel: «Bare på enkelte, mindre punkter har helsesektorprosjektet og publikasjonsutvalget anbefalt forskjellige løsninger for samme type publisering.»¹²

Dårlig medisin

Det er nettopp innenfor dagens biomedisinske publiseringsregime at motsetningen mellom kvalitet og kommersialisering – knyttet til finansiering basert på publisering – kommer tydeligst til uttrykk. Problemet ble nylig satt på dagsordenen da *Tidsskrift for Den norske lægeforening* måtte trekke tilbake en artikkel på grunn av plagiering. Redaktør

Charlotte Haug påpekte at økonomiske insentiver legger press på økt publiseringsaktivitet slik at enkelte forskere tar snarveier for å pynte på CVen: «Antallet artikler – ikke bare innhold – teller ved ansettelser og bevilgninger. Noen kan bli fristet til å skrive av i stedet for å skrive selv.»¹³

Et nært beslektet fenomen – «selvplagiering» hvor en forsker publiserer de samme resultatene flere steder, men med ulik tittel slik at det gir dobbel uttelling – ble nylig diskutert som et økende problem i tidsskriftet *Nature*. Eksempelene viser at det ikke finnes noen opplagt kopling mellom økt publiseringsaktivitet og økt kvalitet, men at det motsatte kan være tilfelle.

Et annet problem er knyttet til hvilken innflytelse kommersialisering har på kvaliteten på de vitenskapelige publikasjonene. Stikkord er interessekonflikt og hemmelighold. På den ene siden har vi «snikreklamen», hvor forskerne selv har økonomiske interesser i den forskningen de formidler. Ett eksempel er psykiateren Charles B. Nemeroff ved Emory School of Medicine i Atlanta: Han ble forespurt av *Nature Neuroscience* om å vurdere en rekke nye medikamenter, og først senere viste seg at han hadde økonomiske interesser knyttet til tre av medikamentene han anbefalte.¹⁴

På den andre siden kan sponsorene legge føringer på publiseringen, for eksempel ved tilbakehold av uønskete funn og implikasjoner. En studie fra 1998 i *The New England Journal of Medicine* (NEJM) viste at hele 96 prosent av forskerne som publiserte positive resultater om et bestemt medikament hadde direkte økonomiske forbindelser til produsenten. «Is Academic Medicine for Sale?», skrev daværende redaktør Marcia Angell på lederplass i mai 2000. Hun løftet også fram et annet fenomen, såkalt *ghostwriting*, hvor etablerte forskere mottar penger for å stå som medforfatter av artikler skrevet av farmasøytiske selskaper for å fremme deres egne produkter. I september 2001 gikk derfor redaktørene i tolv ledende medisinske tidsskrifter –

blant dem *NEJM*, *Lancet* og *Tidsskrift for Den norske lægeforening* – sammen om å trykke en felles leder om «Sponsing, forfatterskap og ansvarlighet», hvor det stilles krav om offentliggjøring av detaljer både ved forskernes og sponsorenes rolle i undersøkelsen.¹⁵

God butikk

Tidsskriftbransjen har også en økonomisk side som de siste årene er blitt stadig mer diskutert. *ISI Web of Science* er en kommersiell aktør, og stadig flere tidsskrifter utgis i dag av kommersielle utgivere: Elsevier eier nå over 20 prosent av verdens vitenskapelige tidsskrifter, Springer anslås å kontrollere rundt 15 prosent og Taylor & Francis rundt 10 prosent. Disse forleggerne har ofte en svært høy profittmargin, anslått å variere mellom 35 og 40 prosent. Samtidig økte gjennomsnittsprisen for medisinske tidsskrifter med 184 prosent mellom 1990 og 2000.¹⁶ Mange har derfor snakket om en tidsskriftskrise: Stadig flere publikasjoner medfører stadig flere tidsskrifter, som i neste omgang resulterer i økte kostnader for bibliotekene. Økende priser har igjen ført til flere oppsigelser. Med andre ord: Tilbudet av vitenskapelig informasjon har økt betydelig raskere enn etterspørselen. Økt pris kombinert med redusert tilgang blir også betraktet som en trussel mot en åpen og universell vitenskap.

De senere årene har mange tatt til orde for å endre denne modellen, ettersom forlagene i praksis mottar betydelig gratis arbeid fra forskningssektoren: Forskerne skriver artiklene uten vederlag, de opptrer som fagfeller uten betaling, og deres institusjoner må deretter betale for å få tilgang til tidsskriftene. Artikkelforfattere må dessuten ofte overføre rettighetene til artiklene til forleggerne. Resultatene av det (ofte offentlig finansierte) vitenskapelige arbeidet blir dermed eid av kommersielle aktører.

Det finnes en omfattende internasjonal forskningslitteratur som systematisk har pro-

blematisert ulike sosiale aspekter ved «akademiske publisering», «fagfellevurdering», «vitenskapelige indikatorer» og kvantifisering av «kvalitet». Også i Norge har dette vært diskutert, og mye av den skarpeste kritikken mot tellekanter og bibliografi kommer nettopp fra NIFU.¹⁷

Vekt på forskning har imidlertid ignorert disse funnene. Også forskningsmeldingen *Vilje til forskning* tilkjenner en idealisert og nesten naiv tiltro til akademisk kvalitetssikring innenfor tidsskriftene.¹⁸ Dette i en tid hvor ledende tidsskrifter selv slår alarm om at disse praksisene står i fare for å miste all troverdighet.

Formidling, debatt og demokrati

Universitetene og høyskolene har tre oppgaver: undervisning, forskning og formidling. Finansieringen av de to første er allerede underlagt det nye tellekantregimet, men per i dag eksisterer det ingen tilsvarende økonomiske insentiver for formidling. Det betyr, kynisk sett, at all formidlingsaktivitet er bortkastet. Samtidig er det svært få forskere som prioriterer denne oppgaven: Halvparten av alle populærvitenskapelige bidrag er publisert av seks prosent av det faste vitenskapelige personalet, mens for bidrag til allmenn samsfunnsdebatt er tallet så lavt som fire prosent.¹⁹ Derfor er det viktig at det nye systemet kan stimulere til økt formidling. I UFDs *St.prp. nr. 1 (2003-2004)* framgikk det da at de også vurderer å utvikle en egen komponent for premiering av formidlingsresultater. UHRs formidlingsutvalg har siden jobbet med saken, og i sommer forelå innstillingen *Sammen om kunnskap*.

En rekke akademiske aktiviteter og publikasjonsformer som faller utenfor i *Vekt på forskning*, vil naturlig nok falle inn under begrepet «formidling». Mest opplagt er lærebøker og populærvitenskap. Samtidig er det mye som faller mellom to stoler, og i innstillingen fra formidlingsutvalget framgår det

direkte at det finnes en blindsoner mellom de to overlappende prosessene. Like fullt: «Formidlingsutvalget oppfatter ikke at det er utvalgets rolle å fange opp eventuelle skjevheter eller å endre de beslutninger som er gjort i kjølvannet av Forskningsdokumentasjonsutvalgets arbeid.»²⁰

Det groveste eksempelet er at debattsjangeren blir borte i belønningssystemet. I *Vekt på*

lingspolitikk (1999) ved Universitetet i Oslo hvor det ble definert som at «forskere formidler vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger ut av et spesialisert forskningsfelt, til personer utenfor feltet».²³ Dette innebærer et fokus på tverrfaglig dialog, men også dialoger mellom fagpersoner og lekfolk. Formidlingen har en demokratisk funksjon både fordi den skal motvirke kunnskapsmonopol

Kvalitetsbegrepet er blitt selvrefererende og dermed tømt for mening.

forskning heter det direkte at diskusjonsinnlegg ikke skal telles – normen her er vitenskapelige artikler i internasjonalt tidsskrift med fagfelleevaluering.²¹ Formidlingsutvalget er også klar over utelatelsen av «ikke-vitenskapelige publikasjonsformer, for eksempel debattinnlegg i vitenskapelige tidsskrift». Imidlertid velger også de å utelate det, fordi slike publikasjoner bare «har forskere som primær målgruppe». Også i drøftingen av aviskronikker forsvinner debattene: «Debattinnlegg faller utenfor det som telles i denne indikatoren.»²² Selvsagt blir det belønnet som formidling at akademikere skriver forskningsbaserte *kronikker*, men debatten og motinnleggene, uansett hvor kunnskapsbaserte de er, skal ikke gi uttelling. Dermed får heller ikke leserne innblikk i de rent faglige motsetningene som kan gjøre seg gjeldende.

Ny forståelse av formidling

Det mest bemerkelsesverdige er like fullt at *Sammen om kunnskap* tilkjenner en helt ny forståelse av formidling. Tradisjonelt har formidlingspolitikken vært *demokratisk* begrunnet, for eksempel i rapporten *En ny formid-*

og fordi den skal bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag for åpne og opplyste offentlige samtaler, heter det.

Det nye tellekantregimet er ikke nødvendigvis uforenlig med en definisjon av formidling i forhold til offentlighet og demokrati. Da man begynte å diskutere resultatbasert formidling ved Universitetet i Oslo høsten 2003, var det riktignok snakk om et nybrottsarbeid både nasjonalt og internasjonalt, men den demokratiske legitimeringen ble fremdeles lagt til grunn.²⁴ Senere er det *formålet* som har endret seg.

Formidling som teller

UiO-utvalgets arbeid ble lagt på is i påvente av at UHR skulle lage en utredning om formidling på nasjonalt nivå. Samtidig blir arbeidet koplet tettere opp mot politiske retningslinjer og prioriteringer. I mandatet fra UFD (29.9.04) heter det at formidlingsutvalget *også* skal foreslå indikatorer for «innovasjon og utviklingsarbeid i næringsliv og samfunns- liv». Formålet med formidlingen, som tidligere hadde vært knyttet til demokrati, ble dermed knyttet til økonomi. Den politisk ini-

tierte vendingen mot kommersialisering av formidling medførte en splittelse i utvalget i én arbeidsgruppe for «allmennrettet formidling» og én arbeidsgruppe for såkalt «brukerrettet formidling».

UHR-utvalget går til og med så langt som å hevde at det var «en svakhet» ved UiO-rapporten *Formidling som teller* at den så ensidig fokuserte på den tradisjonelle forståelsen av «allmennrettet formidling». I innstillingen fra utvalget er nå innovasjon, forstått som kommersialisering av forsknings- og utviklingsarbeid, å forstå som «et vellykket resultat av en type brukerrettet formidling».

Universitetene og høyskolene har selvsagt alltid bidratt til teknologisk utvikling og innovasjon, men tradisjonelt har dette vært forstått som «anvendt forskning» eller *research and development* (R&D) i forlengelse av forskningsaktiviteten. Det nye består i at også formidling blir knyttet til innovasjon og økonomisk utvikling. Dette er en radikalt ny forståelse, som antakelig først ble lansert av Bernt-utvalget, i den såkalte kommersialiseringssaksen *Fra innsikt til industri* (NOU 2001:11), hvor følgende tanke blir luftet: «Etter utvalgets oppfatning må kommersialisering sees på som en del av institusjonenes formidlingsforpliktelse.»²⁵ Dette vannskillet i norsk forskningspolitikk ble løftet fram av universitetshistoriker Edgeir Benum i en viktig artikkel om universiteter, akademisk integritet og kommersialisering.²⁶ Samtidig, som en direkte oppfølging av Bernt-utvalget, ble Universitetsloven justert slik at formidling ikke lenger bare skulle være rettet mot offentlig forvaltning og kulturliv, men nå også mot «næringsliv».²⁷

Det er for tidlig å si noe om effektene av denne omleggingen av formidlingspolitikken. Det kan imidlertid være verdt å merke seg at i et høringsutkast til «Strategisk plan for Universitetet i Oslo 2005–2009» fra februar i år, hadde den såkalte tredje oppgaven fått en liten vri: Det heter ikke lenger «Formidling», men mer åpent «Kunnskap i bruk – formid-

ling, innovasjon, rådgivning». I den videre teksten levnes det liten tvil om at fokuset i forhold til formidling er på innovasjon, blant annet gjennom Birkeland innovasjon A/S som såkalt *Technology Transfer Office* (TTO). Dermed blir den tredje kjerneoppgaven til universitetet nesten umerkelig redefinert. Det er ikke slik at kommersialisering har erstattet kvalitet. Kommersialisering er blitt et kriterium for kvalitet.

Slår hverandre i hjel

Det nye publiseringssystemet skal tjene to formål: Det skal fremskaffe tekniske data med høy *kvalitet* om norsk forsknings- og publiseringsaktivitet, som i neste omgang skal tjene som faktagrunnlag for forskningsfinansiering og forskningspolitikk. Samtidig skal det stimulere til økt publiseringsaktivitet av høyere vitenskapelig *kvalitet*. Problemet er at disse to formålene – og de to definisjonene av «kvalitet» – slår hverandre i hjel. I *Vekt på forskning* gis det «en definisjon av vitenskapelig publisering som er utarbeidet med tanke på måling av vitenskapelig produksjon *for budsjettmodeller*».²⁸ Når disse parameterne samtidig skal brukes som en målestokk på vitenskapelig kvalitet, blir resultatet absurd.

Behovet for entydige data har resultert i vilkårlige skiller mellom tre ulike nivåer. Siden nivå 2 blir definert av forskerne selv, skapes imidlertid en klassisk bukk-og-havresekk situasjon. Dette resulterer i at dataene blir upålitelige, siden de registrerte kvalitetsforskjellene ikke nødvendigvis representerer faktiske kvalitetsforskjeller. Systemet kan derfor medføre at en faktisk kvalitetssenkning fremstår som en kvalitetsheving. Kvalitetsbegrepet er blitt selvrefererende og dermed tomt for mening. Spørsmålet er om et insentivsystem som kan bidra til dårligere forskning er ønskelig, og om en feilrepresentasjon av forskningsaktiviteten av praktiske hensyn er bedre enn *ingen* representasjon.

Det finnes ikke *ett* felles kriterium for kvalitet som kan nedfelles i én definisjon av «vitenskapelig publisering». Ulike institusjoner ivaretar et *mangfold* av kriterier for hva som er god forskning og formidling. Samtidig er det alltid et kontroversielt spørsmål innen hvert enkelt fag hvilke kriterier som skal legges til grunn. Gjennom systematisk selvkritikk målbærer fagmiljøene brytninger og spenninger snarere enn konsensus. Og gjennom diskusjoner og debatt kan forskere problematisere premissene for kunnskaps-

produksjon og dermed rokke ved enkeltgruppers monopol på kunnskap og fortolkning.

Hovedproblemet er at innstillingene både om forskning og formidling bidrar til en omdefinering av universiteter og høyskoler og deres samfunnsmessige rolle. Utvalget snakker om økt samfunnskontakt, men resultatet er at forskerne trekker seg bort fra offentligheten mot spesialiserte internasjonale fagtidsskrifter. Innstillingen beskriver kvalitet og nyskaping, men bidrar til segmentering og konservering. ●

Ti bud til en ung forsker som vil frem i verden

- 1 Det første bud er ganske lett: De som skriver mest, har alltid rett.
- 2 Tenk alltid på hva det vil si, å skrive i feil kategori.
- 3 Glem *Samtiden* og *Vinduet*. Du får ingen poeng for det.
- 4 Debatt er kun for kranglefanter. Det gir ingen tellekanter.
- 5 Følg ingen altfor høye krav. Hvis ingen ser det: Skriv av!
- 6 Si alle hva de gjerne hører. Spark modig inn de åpne dører
(Legg originaliteten død: Daglig drøv gir daglig brød).
- 7 Vær kort, for det gir mer poeng, og finn deg en siteringsgjeng.
- 8 Husk: Ingen tekst kan trykkes nok. Blir den for lang, så klipp den opp!
- 9 Av kladder bruker du hvert ord, da blir CVen kjempestor.
(Gjenbruk – det er det som gjelder, antallet er det som teller)
- 10 Hvis siste bud blir respektert, er karrieren garantert!
Følg listene for nivå 2 – og lat som den er kjempegod!
Søk gunst hos dem som er i tet – så kaller vi det kvalitet!

Litteratur

- Aksnes, Dag W.: «Publiseringsindikatorer – ingen tryllemagisk formel for evalueringer», *Forskningsspolitikk* 2/2005
- Aksnes, Dag W.: *Medical research in Norway – bibliometric indicators*, NIFU Skriftserie 9/2003
- Angell, Marcia: «Is Academic Medicine for Sale?», *NEJM* vol. 342 20/2000
- Benum, Edgeir: «Universiteter, akademisk integritet og kommersialisering», *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1/2003, s. 54–72
- BNP Paribas: *Report on Professional Publishing*, London 2003
- Haug, Charlotte: «Å skrive selv eller skrive av – er det så nøye?», *Tidsskrift for Den norske lægeforsking*, 15/2005
- Kyvik, Svein: «Publisering for allmennheten», i Magnus Gulbrandsen og Jens-Christian Smedby (red.): *Forskning ved universitetene. Rammebetingelser, relevans og resultater*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2005, s. 164–180
- Myhre, J.E.: «Med sersjanten i forskningsskapet: forskning med tellekanter», *Nytt Norsk Tidsskrift* 2/2003, s. 210–215
- Nylenna, Magne: «Sponsing, forfatterskap og ansvarlig-

- het», *Tidsskrift for Den norske legeforening* 21/2001, s. 2531-2
- Peters, D.P. & Ceci, S.J.: «The Fate of Published Articles, Submitted Again», i Shatz, D.: *Peer Review. A Critical Inquiry*, Rowan and Littlefield Publishers, 2004
- Sivertsen, Gunnar: *Bibliografiske datakilder til dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner: En utredning for Utdannings- og forskningsdepartementet*, NIFU skriftserie 22/2003a
- Sivertsen, Gunnar: *Måling av forskningsaktiviteten ved helseforetakene. Vitenskapelige artikler og doktorgrader som resultatindikator*, NIFU skriftserie 1/2003b
- Skoie, Hans: «Bibliometri i utide», *Forskningspolitikk* 3/2000
- Stelfox HT m.fl.: «Conflict of Interest in the Debate over Calcium-Channel Antagonists», i *NEJM* vol. 338 2/1998, s. 101-106
- Washburn, Jennifer: *University Inc. The Corporate Corruption of Higher Education*, Basic Books, New York 2005
- Weller, A.: *Editorial Peer Review. Its Strengths and Weaknesses*. ASIST Monograph Series, 2002
- Åmås, Knut Olav: «Et universitet på trykk», i *Samtiden* 1/2005, s. 4-5
- En ny formidlingspolitikk for Universitetet i Oslo* (Kalleberg-utvalget), innstilling til Universitetsdirektøren 1999
- Forskning med tellekanter* (Gundersen-utvalget) Publiseringsutvalgets innstilling 28. februar 2003
- Formidling som teller* (Kvanvig-utvalget) Drøftingsnotat om insentiver for forskningsformidling 23. januar 2003
- Lov 2005-04-01 nr 15: Lov om universiteter og høyskoler NOU 2001:11. *Fra innsikt til industri Kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler* (Bernt-utvalget). Avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet mars 2001
- Ot.prp. nr. 40 (2001-2002) Om lov om endringer i lov 12. mai 1995 nr. 22 om universiteter og høyskoler og lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell
- Sammen om kunnskap. Nytt system for dokumentasjon av formidling*, Innstilling fra UHRs Formidlingsutvalg til UFD, 30. juni 2005
- St.meld. nr. 20 (2004-2005) *Vilje til forskning*. Tilråding fra Utdannings- og forskningsdepartementet av 18. mars 2005
- St.prp. nr. 1 (2003-2004) For budsjetterminen 2004, Tilråding fra Utdannings- og forskningsdepartementet av 12. september 2003
- Vekt på forskning* - Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner. Innstilling fra faglig og teknisk utvalg Universitets- og høyskolerådet (UHR), 12. november 2004

Noter

1. *Forskning med tellekanter*, s. 27.
2. Weller 2002.
3. Peters & Ceci 2004.
4. Weller, op.cit.
5. *Vekt på forskning*, s. 28-29.
6. Åmås 2005, s. 4-5.
7. Myhre 2003, s. 214.
8. *Forskning med tellekanter*, s. 12.
9. *Vekt på forskning*, s. 54.
10. Sivertsen 2003a.
11. Sivertsen 2003b. Se også Aksnes 2003.
12. *Forskning med tellekanter*, s. 5.
13. Haug 2005, s. 1985.
14. Washburn 2005, s. xvi.
15. Stelfox m.fl 1998; Angell 2000; Nylenna 2001.
16. BNP Paribas, 2003.
17. Skoie 2000; Aksnes 2005.
18. *Vilje til forskning*, s. 68.
19. Kyvik 2005, s. 169.
20. *Sammen om kunnskap*, s. 12.
21. *Vekt på forskning*, s. 50.
22. *Sammen om kunnskap*, s. 11 og 27.
23. *En ny formidlingspolitikk*, pkt. 2.1.
24. *Formidling som teller*.
25. *Fra innsikt til industri*, pkt. 5.2.
26. Benum 2003, s. 66.
27. Ot.prp. nr. 40 (2001-2002), Vedtak 1, § 2.4; Lov 2005-04-01 nr 15: Lov om universiteter og høyskoler, Kapittel 1, § 1-1, c.
28. *Vekt på forskning*, s. 24.